

Историкът е пророк, предсказващ миналото*

• интервю на Андре Камп • — • преведе Иван Попов • —

“Не от смъртта се боя, а от безсмъртието.” Този дълбок парадокс е изказан от световноизвестния аржентински писател Хорхе Луис Борхес (1899–1986 г.), който намери вечен покой в Швейцария.

През XX век литературата на страните от Латинска Америка излезе на световната арена и за това, безспорно, заслугата на Борхес е голяма.

Андре Камп: Кажете, г-н Борхес, вие оптимист ли сте?

Хорхе Борхес: На моята възраст личното щастие не значи почти нищо. Навярно то е много по-маловажно от нещастieto. Ако говорим за човечеството, то аз съм толкова старомоден, че вярвам в прогреса. Щом заговорихме за оптимизма и песимизма, може би няма да е безполезно, ако си спомним, че изначално в тези думи се е влагал ироничен смисъл. Ние живеем в “най-добрия от световите”, считал е Лайбниц, а Волтер, осмивайки в “Кандид” философа в образа на Пангос, е измислил думата “оптимист”. Е, тъй като е възникнала думата “оптимизъм”, неизбежно трябваше да се появи и думата “песимизъм”.

Спомням си изказването на моята сестра Нора, с която веднъж водехме разговор за пришълци от други планети и за възможното тяхно нахлуване на Земята. “Колко приятно е да мислиш – каза тя, – че има същества, които се интересуват от нас и може би ни обичат, макар че не ни е известно нищо за това!” В тези думи има виждане на надежда, а съвсем не на опасност.

А. К.: Но вие вярвате ли в прогреса?

Х. Б.: В широкия смисъл на думата – вярвам, макар че при това мисля повече за Гьотевската спирала на развитието. Не смятам, че вторникът трябва обезателно да бъде по-висш, “по-развит” от понеделника, а сряда – по-висша от вторника. Просто предполагам, че след няколко стотици и хиляди понеделника и среди нещата трябва да тръгнат малко по-добре.

Да вярваш в прогреса означава по-скоро да изразяваш надежда, а не някаква логическа увереност. Ако разглеждаме световната история, то от моя гледна точка в нея съществува прогрес – това е неизбежният морален прогрес. Да говорим за миналото в настоящето, значи да говорим донякъде абстрактно. Но сега аз наблюдавам, че хората – ако

ще да са жестоки и дори безжалостни – вече се стремят да оправдават собствената си жестокост. А е имало времена, когато кралят например е можел да проявява безгрижна жестокост, без да чувства никаква нужда от оправдания. Може би хората днес постъпват лошо, но при това поне изпитват нужда да убедят другите – и най-важното, самите себе си – че действат правилно. Ние сме навлезли в по-добър етап на развитие – етап на лъжата и лицемерието. Но и това вече е много. Нали живеем във времето, в неговата необратима последователност.

Времето е илюзия, неотстранима илюзия. Говорейки така, си спомням думите на Оскар Уайлд (никога не знаеш говорил ли е той това, което мисли, или просто е искал да ни епатира*), който е казал: всеки миг от живота на всеки човек – това е цялото негово минало, цялото настояще и цялото бъдеще. А Хераклит Ефески е твърдял също така, че съдбата на човека е заключена в човешкия характер.

Моята представа за последователността на времето съвпада с представата ми за нещастieto и щастieto. Не знам съществува ли вечност или тя е измислена от мистиците, метафизиците и философите, но вярвам, че всички вървим към нея. И стремейки се към вечността, ние може би я творим.

Не на мен принадлежи мисълта, че макар Бог навярно да не съществува, всички ние по един или друг начин уча-

стваме в неговото сътворяване. Може той да съществува само благодарение на нашите усилия и страдания. Подобно на Жул Ренар аз бих казал, че тъй като щастието представлява само мимолетно състояние, непредвещаващо нищо хубаво, към него трябва да се стремим по-малко, отколкото към покой. Самият аз по-скоро се стремя към успокоение, опитвайки се да намеря щастието в четенето и размишленията, а не в нещо друго.

Винаги ми се е струвало, че голяма полза от мен няма. Аз съм много мързелив. Старал съм се да работя ту тук, ту там. Правил съм това не по най-добрия начин, но според мен намерих призивното си в литературния труд. Ако не бях нито писал, нито размишлявал за литературата, бих бил дълбоко нещастен. Това съвсем не означава, че моята литература е добра – аз самият харесвам други писатели, – но считам, че в Аржентина едва ще се намерят дузина писатели, които вършат работата си по-добре от мен. Литературата е единственото ми предназначение и се старая да го изпълнявам, доколкото е по силите ми. Литературата за мен е най-истинското нещо на света, много по-истинско дори от самия ми живот.

А. К.: Може ли реално да се осъществи всичко, в което вярваме?

Х. Б.: Да, надявам се, нали ако сме в състояние да си въобразим нещо, значи ни е по силите и да го осъществим. Въображението е способно на пророче-

ства: отначало хората си въобразяват нещо, а чак после го извършват в живота.

Наистина за писателя ще е по-добре, ако това не се случи. Една от причините, поради които хората в наши дни вече почти не четат Жул Верн, се заключава в това, че всичко измислено от него се е възплътило в живота и е загубило за нас всякакъв интерес. Хърбърт Уелс продължаваме да го четем само защото никой не е успял да изобрети машина на времето. За Уелс би било по-добре идеите му никога да не се осъществят. Макар че аз съдя за това от литературна гледна точка...

А. К.: Не възниква ли у вас впечатление, че ние преживяваме епоха на криза, сътресения?

Х. Б.: Съвременният свят, както ми се струва, е много неспокоен, и в определен смисъл това впечатление е напълно естествено, тъй като живеем в него. В същото време ние възприемаме историята другояче, за нас тя е картина, образ.

Всички ние, разбира се, живеем в преходна епоха. И ако говоря за доброто старо време, за *belle époque*^{*}, то просто съм сантиментален. Един френски абат е казал: този, който не е живял при стария режим^{**}, не познава прелестите на живота. Но нали и онзи, който е живял тогава, не е усещал тези прелести. Всички епохи винаги са преходни. За бъдещето или бъдещите времена ни е известно единствено това, че те няма

да приличат на настоящето. Аз вярвам в настъпването на дълбоки промени. Може би те вече се случват? Но тези промени ще бъдат далеч от онова, което наричат реакционно или революционно. Аз вярвам в по-дълбоките изменения.

А. К.: Как мислите, религиите ще преживеят ли всички тези сътресения?

Х. Б.: Религиите се изменят, те преживяват процеси на еволюция, така е било от векове. Църквата се е нуждаела от определеност, но не мисля, че такава определеност изначално е присъствала у нея. Уверен съм, че Исус никога не си е помислял да основава религия и навярно много би се учудил, ако му кажеха за християнската религия. Той е бил евреин, същият като всички.

Не знам какво ще стане с религиите, но считам, че те ще спасят най-важното – идеята за добро и зло. В това за мен се заключава етическият смисъл на религиите.

Аз не съм сигурен дали съм християнин. Навярно майка ми би се натъжила, ако чуеше това. Във всеки случай бих предпочел да съм по-скоро протестант, отколкото католик. Баща ми беше волнодумец. Майка ми – католичка, по незлобливия аржентински маниер. Сестра ми – дълбоко вярващ човек. Една от моите английски баби е принадлежала към англиканската църква, а предците ѝ са били квакери. Възпитали са ме в тази религиозна разногласица,

макар че това не е било трагедия за мен. Обратно, аз виждах атеизма на баща си и възприемах всички интелектуални възможности като равни, всяка от които е интересна по своему.

Мигел де Унамуно твърди, че за него Бог е творец на безсмъртието. Аз бих могъл да допусна подобна възможност, ако бях уверен, че мога да забравя за настоящия си живот...

А. К.: Кое, по ваше мнение, е оставило най-дълбока следа в историята на човечеството?

Х. Б.: Не бива да забравяме две нации, два народа. Гърция (Рим е своего рода продължение на Гърция) и Израел. Без Сократ и Исус западната история би била немислима. Разбира се, това не означава, че трябва да забравим за еволюцията и обогатяването, които дължим на хода на времето и на хората от всички националности.

Но най-дълбока следа в развитието на човечеството – нека употребя една съвършено старомодна дума – е оставила демокрацията. Много съм признателен на всички хора, които са извършили Френската революция, сражавали са се за независимостта на Америка, борили са се за независимостта на Аржентина, извършили са нашата революция. И нататък: защо да не споменем двете световни войни? По мое мнение, ние много неща дължим на насилието. Пацифистите наистина не са твърде логични, когато, разсъждавайки за насилието, имат предвид само бъдещото наси-

лие. Аз бих ги попитал: “Нима наистина ви е срам за демократичните революции? Срам ли ви е за това, че съюзниците са се обединили срещу нацистка Германия? Ако сте комунисти, то нима се срамувате от руската революция?” Мен например не ме е срам за войните. Може би затова, че съм родом от семейство на военни и съм искал да бъде войник.

А. К.: Мислите ли, че науката може да ускори хода на историята?

Х. Б.: Аз съм далеч от науката и едва ли мога да дам прост отговор. Интересувал съм се малко от алгебрата, чел съм книги за четвъртото измерение – на Хилтън и Успенски, – но едва ли съм постигнал успех по този “предмет”. Своите знания съм използвал за естетически цели, но в сферата на науката не се ползвам с никакъв авторитет.

Уверен съм, че никога няма да разбера как е устроен телефонът, барометърът или по какъв начин се предават телеграмите. Всичко това е над моето разбиране. Макар че усещам в себе си странна способност за разбиране на света, времето, пространството, Бога... Но тези “предмети” несъмнено са по-прости!

Аз абсолютно не вярвам в историята като наука. Подобно на Шопенхауер считам, че стремежът да подходим научно към историята би бил равносилен на желанието да различим очертанията на лъвовете или планините сред облаците. Хайне, според мен, е казал: “Историкът

60 * *Belle époque* (фр.) – прекрасна епоха.

** *Френската монархия преди Великата френска революция от 1789-1794 г.*

е пророк, предсказващ миналото”.

За съжаление днес се наблюдава тенденцията да се живее “исторически”. Човек, разбира се, винаги е бил въввлечен в историята, но това е ставало не-преднамерено, докато днес всеки знае, че е действащо лице на историята, знае какво чака от него. Леко преувеличавайки (на нас ни е позволено да преувеличаваме, тъй като онези, които ще ни четат, ще си дадат труда да ни поправят и опростят), бих казал, че по-голямата част от съвременната литература не е толкова добра, колкото би могла да бъде, понеже на писателите не им достига именно тази непреднамереност!

Има немалко млади автори – навремето аз бях един от тях, – които пишат, мислейки за литературата по-малко, отколкото за историята на литературата и за своето място в нея. Те разсъждават така: “Аз, аржентинец, пиша през 1969 година, след две световни войни, след падане на диктатурата, какви поеми трябва да напиша, кой ще се разпознава в абстрактния персонаж, създаден от мен?”

А. К.: Бих искал да засегнем малко вашето творчество.

Х. Б.: Има хора, особено в Съединените щати, които го познават по-добре от мен. Аз съм написал своите новели и стихове – и толкова, а те четат и препрочитат: възниква някаква близост между тях [стиховете и хората], която за мен е недостъпна. Те четат между

редовете и намират там смисъл – не непременно лъжлив, – какъвто аз не възприемам. Когато съм написал нещо, аз се старая да забравя за него и да пристъпя към новата работа.

А. К.: Защо предпочитате да пишете в съкратени форми – къси разкази и новели?

Х. Б.: За това има две обяснения. Първото и може би основното – това е моят мързел. Другото се състои в това, че аз много обичам новелите и не съм съвсем уверен в романите си. Но ако ми се наложи да съставя списък на най-великите произведения, в него биха влезли “Бувар и Пекюше” на Флобер, “Едгин” на Бътлър, “Дон Кихот” и други романи. Макар да се боя, че романът е всичко на всичко видимост. Авторът измисля история, която трябва да е дълга триста или четиристотин страници, книга, подобна на “Хората на добра воля” на Жул Ромен или дори на сага, а после ги пише. Не ни е известно обаче “съществуват” ли за него тези книги така, както може да съществува стихотворението или сонетът, всяка кратка пиеса, където има цялостност, където присъства всичко. Естествено, романът също оставя в паметта някакъв образ, но ми се струва, не толкова “реален”, както новелата. Едгар По е казал, че “няма дълъг стих”. Същото би могло да се каже и за романа. Много пъти съм чел и препрочитал “Престъпление и наказание”, но в паметта ми са останали само три или четири сцени, докато множество стихотворения, написани на различни езици, мислено ме съпровождат по улиците, в коридорите на библиоте-

ката, у дома.

А. К.: Къде за вас свършва фантастиката и започва реалността?

Х. Б.: Бих казал, че реалност е това, което протича за кратък интервал от време, тоест фактът. Фантастика е това, което продължава винаги. Ако погледнем на нещата през призмата на времето, не-реалното, фантастичното ще стане по-осезаемо. Мигел де Унамуно е казал, че Дон Кихот е по-реален от самия Сервантес. Ние възприемаме Сервантес само като автор на “Дон Кихот”, а самият Дон Кихот си остава за нас жива личност.

А. К.: Вие пишете за времето и праха, но нали прахът – това е смъртта?

Х. Б.: Вероятността ни убеждава в това, че ще умрем. Този разчет е също толкова неопределен, както и онзи, че слънцето ще залезе днес вечерта и ще изгрее утре сутрин. Нашият живот е само милиони и милиони предшестваци примери. Но нали може (да си спомним Бърнард Шоу и неговата пенталогия “Назад към Матусаил”) в нашата епоха да се появява на света поколение от безсмъртни, и ние може да станем – не знам как да се изразя – избрани или обречени.

Но аз възприемам смъртта, моята собствена смърт, не като нещо драматично, а по-скоро като надежда. Написал съм сонет по този повод...

Спомням си един от персонажите на Стивънсън. Бедният старец, когото всички презират, над

когото всички се присмиват, знае, че някъде е заровено съкровище. Аз също имам такова скрито (или по-скоро, общо за всички хора) съкровище – това е Смъртта.

След смъртта ми би било тъжно да мисля, че на земята са ме наричали Борхес, че съм публикувал няколко книги, че съм произлязъл от семейство на военни... Предпочитам да забравя всичко това, също както предпочитам да забравя онова време, когато съм пребивавал в майчината утроба. Малко съм умерен да бъда Борхес и, може би, след смъртта ще стана някой друг, но, надявам се, вече не Борхес...

Космогония

НИТО мрак бездънен, нито хаос. Мракът
Зрение изисква, както тишината
И звукът изискват слух, да отпечата
Образ - форма огледалото пък чака.
Ни пространството, ни времето. Ни мощно
Божество, което да замисля вече
Тишината пред онази първа нощ на
Времето, която ще е безконечна.
Властна, безвъзвратния си ход реката
Хераклитова не е наченала тогава -
Да тече от миналото в бъднината,
Да тече откъм забравата в забрава.
Нещо вече моли. Нещо се терзае.
После е всемирната история. Сега е.

Х. Л. Борхес
Превод Рада Панчовска